

Tammsaare, tõde, õigus ja eutanaasia*

Heily Soosaar¹, Andres Soosaar² – ¹Nõo Reaalgümnaasium, ²Tartu Ülikooli tervishoiu instituut

Anton Hansen Tammsaare. Tõde ja õigus III. Tallinn, Eesti Raamat, 1968, 255 lk.

Anton Hansen Tammsaare ja tema „Tõde ja õigus” omavad teadupärast eesti mõtteloos sedavõrd erilist kohta, et ühelt poolt ei tohiks nendega seoses enam justkui mingeid valgeid laiike olla ning teisalt on olemas juba õige sügavad vaod suurteose tõlgendamisel. Need vaod on kohati isegi sedavõrd sügavad, et ühiskond on tänapäeval hakanud harvemini teose kui inspiratsiooniallika poole pöörduma. Praegune gümnaasiumi kirjandusprogramm nõuab vaid romaani esimese osa kohustuslikus korras lugemist, viienda ja teise osa isiklik kogemine õpilaste poolt on juba väga tubli saavutus. Et kõrgkoolides kirjandust reeglina ei õpetata ja eesti noore haritlaskonna enamus teab meie rahva suurest narratiivist õige suure tõenäosusega vaid algust, siis ei ole ehk liigne meenutada mõnikord selles suures loos toimunut ka vähemalt sajandi jagu edenenu sotsiaalsetes oludes. Samas pakub romaan tõepoolest mitmeid episoode ja tegevusliine, kus kirjanik on meditsiini ja meditsiinieetika olulised küsimusi esitanud suure tähelepanu ja omapoolsete hoiakutega. Üheks selliseks olukorraks on eutanaasia kirjeldus romaani III köite lõpus. Vaid kõrvalmärkusena väärub mainimist, et tavapäraselt on see „Tõe ja õiguse” köide kõige vähem tähelepanu pälvinud, kuigi sisaldab see 1905. aasta pöördeliste sündmuste kõrval raamat mitmeid momente, mis omavad väga olulist tähtsust nii sündmuste pärisuunalisel kulgemisel kui ka juba tõlgendustena varem toimunu suhtes. Üheks selliseks kahesuunalise mõjuga sündmuseks on mainitud eutanaasiaepisood köite päris viimastel lehekülgedel, kus Mari nõuab oma pojalt Indrekult surmavat annust rohtu oma järelejätmatult piinavatest küljevaludest lõplikuks vabanemiseks ning Indrek pärast lühikest kõhklemist ka ema soovi täidab.

Et Tammsaare on kogu olukorda kirjeldanud sedavõrd tabavalt ja suure sisendusjõuga, siis olgu see stseen siinkohal enam-vähem tervikuna ka ära toodud:

Ja kui valud hakkasid talle uuesti liiga tegema, sosistas ta: „Indrek, ma tahan surra.”

„Ma annan sulle jälle rohtu?” küsis Indrek.

„Anna,” vastas ema. „Anna rohkem.”

„Ma annan, ema,” ütles Indrek.

„Anna, et poleks enam tarvis anda,” mangus ema, ja kui Indrek sellele midagi ei vastanud, küsis ta: „Kuulsid sa, Indrek?”

„Kuulsin, ema” vastas Indrek ja lähenes pulbriga haigele. Aga see ei võtnud seda temalt vastu, tahtis teada palju seal on. Ta kustunud silmad vahtisid mustadest pealuukoobastest õudse

tungivusega Indrekule otsa ja krimpsus surnud huuled sonisid härdalt: „Indrek, ma tahan surra! Ma tahan Jussi juurde, et saaks ta lõõg täis! Aita mind, Indrek, kui sa võid! Aita mind, patust! Aita mind mu küljevalu pärast! Aita mind selle kivi pärast, mis sa siis kardulimaal viskasid! Aita, mu patulaps! ...”

„Ema, mõistad sa ise, mis räägid?” küsis Indrek.

„Mõistan, pojake, mõistan,” kinnitas ema.

„Ma ei või ju seda, ema,” ütles Indrek.

„Pead võima. Ma ei jäksa enam.”

„Oota, ema, veel ükski päev, surm tuleb,” rääkis Indrek.

„Surm ei tule,” vastas ema.

Indrek, kes istus ema voodi ees, langes kummuli, haaras kondise käe, kattis seda suudlustega ja palus härdalt:

„Halasta, ema! Halasta oma lapse peale!”

„Ei, Indrek,” vastas ema. „Vargamäel pole halastust, Vargamäel peab.”

Indrek hoidis veel tükk aega kondist kätt, lootes, et ema muudab ehk oma meelt, aga kui see mangus üksisõnu edasi, vannutades poega peaaegu hullumeelse hardusega, tõusis see viimaks voodi eest ja ütles:

„Ema, ma teen seda selle kivi pärast. Teen, et sa enam ei kannataks. Teen täie teadmisega meeletut kurja.”

„Tee, kui mind armastad!”

„Armastan, ema,” kinnitas Indrek, ja alles nagu nüüd taipas ta esimest korda oma armastuse suurust ja oma ammuste tegude raskust, mis vaevas teda nagu kuri vanne.

„Siis on kõik hea, Indrek,” ütles ema imelise selgusega, ”sest Vargamäel on armastust rohkem vaja kui kurja eest hoidmist.”

Ema vaikis. Ka Indrek ei lausunud sõnagi, nagu peaks ta kogu oma jõu hoidma tarvilikuks toimetuseks, mis muidu võiks jääda tegemata. Alles siis, kui ta võis parema käe pista ema padja alla pea kergitamiseks, kuna ta pahemaga hoidis sisseantavat rohtu, lausus ta:

„Noh, ema.”

„Jeesuse nimel, poeg,” vastas Vargamäe Mari ja võttis Indrekult rohu vastu.

Et Indrek ei ole arst, siis ei ole tegemist kaasaja meditsiinieetikale päris tüüpilise eutanaasiaolukorraga, kus protseduuri läbiviijaks kujutletakse harilikult arsti, kes kuulub professionaalina ühiskonna poolt tagatud meditsiinisüsteemi ja pakub või vahendab selle süsteemi üht võimalikku teenust. Kuid nii Indrek kui kõik arstidki on kõigepealt inimesed ja alles seejärel professionaalid, mistõttu Tammsaare esitatud probleemistik võib puudutada igauht meist just üldinimlikul tasandil, millel liituvad veel elukutsest tulenevad tõed, õigused ja kohustused. Moraalidilemma on selles loos selge ja ränk: kas tõesti saab poeg teha head oma emale temalt elu võttes? Kui jätame kõrvale perekondlikud suhted, on arsti valik eutanaasia

korral ikkagi seesama, st. kas elu võtmine võib olla õigustatav heategemine. Kas ongi nii oluline eutanaasia tegija elukutse, kui küsimuse all halastussurma nii öelda inimlik külg? Eetika vaatepunktist peab inimese mistahes käitumine inimlik olema, sest mõne jaoks võivad inimlik ja eetiline kergesti sünonüümideki olla. Kui võtame mängu veel eutanaasiasuhte osapoolte isiklikud suhted kas või vaid nende konstateerimisena ilma suuremate täpsustusteta, siis võib toimunu eutanaasia tegija ja temaga seotud inimeste elu väga oluliselt mõjutada ning Tammsaare kirjeldabki oma suurteose neljandas köites kõige muu hulgas just Indreku surmatoonud rohuandmise mõju ning selle raskeid tagajärgi nii temale endale kui tema lähedastele. Ei ole kuigi imestamisväärne, et Indreku kõhklused oma teo õigsuses ei kao ühes ema surmaga, vaid visklevad edasi tema mõtetes ja alateadvuses, sest nii tolleaegsed kui praegused ühiskonnad käsivad Indreku teguviisi enamasti ikka tapmisena. Teadupärast on „Tõe ja õiguse” neljanda köite peateemaks Karini ja Indreku õige dramaatiline abielu, mis kulmineerub sellega, et Indrek tulistab ja haavab oma kaasat tema armukese juureolekul. Kuigi suhted abikaasade vahel olid juba mõnda aega olnud ülimalt pingelised, sai tulistamise otseseks ajendiks ikkagi teolt tabatult Karini küsimus Indrekule „**Keda sa n ü ü d tapma lähed?**”. Seda kinnitab ühemõtteliselt ka Indreku ülestunnistus kohtus, kus ta heitis Karinile ette, et naine oli oma küsimusega võõra inimese juuresolekul rikkunud nendevahelist kokkulepet, et Karin ei tuleta kunagi enam Indrekule meelde viimase enne nende abiellumist tehtud ülestunnistust ema Mari surma kohta. Vähe sellest, Mari surma heidab Karin tegelikult Indrekule ette juba ka mitmes varasemas nendevahelises tülis. Ühes episoodis nimetab Karin koguni, et Indreku ülestunnistus oli solk, mis sai nende abielu aluseks. Niisiis sai Indreku surmaabi oma emale sedavõrd tähtsaks argumendiks abikaasadevahelistes suhetes, et viis Indreku lõpuks soovini tappa oma armastatu.

Ka ema surmale kaasaaitamist peab Indrek ühemõtteliselt tapmiseks ning ennast seetõttu suureks kurjategijaks, mistõttu Indrek ise oma tegu kuidagi õigeks ei pea. Samas laseb Tammsaare romaanis Indreku ühele tapmisele ja ühele tapmiskatsele anda õige leebe õigusliku hinnangu: Karini tulistamise eest mõistab kohus Indrekule tingimisi karistuse ning emale surmava ravimi andmine ei pälvi enam mingit õiguslikku reaktsiooni. Seega võtab kirjanik ligimese surmale kaasaaitamist just eetikaküsimusena, kus moraalikaalukaussidele on visatud elu pühadus ja käsk oma risti vapralt kanda ning halastus ja soov inimest ka tema eksistentsiaalses kannatuses aidata. Kuigi Tammsaarele näikse kaalukam olevat halastus, millel on samuti oma hind, mille romaanis maksavad Indrek ja Karin . Omamoodi fatalism selle looga seoses saab

alguse juba romaani esimeses köites, kus Indrek tabab oma ema suure kiviga, mis kirjaniku ja ilmselt ka paljude lugejate arvates toob hiljem kaasa Mari raske haiguse ja tema üüratud kannatused. Krõõda poeg Andres ja Mari poeg Indrek on poisikestena juba mõnda aega kraagelnud ja võidelnud oma põhimõtete eest ning Indrek nooremana tahab Andrese pidevale kiusule vastuseks viimast tolle saatusliku kiviga korrale kutsuda, kuid eksib paraku tegeliku sihtmärgiga. Mari omakorda leiab, et Indrek on tema ja Andrese patulaps ning seetõttu saanud Indreku kivi läbi omamoodi õiglase karistuse osaliseks. Muide just enne toda saatuslikku viset olid Indrek ja Andres selgesti välja öelnud oma arusaamad õigusest, kui vaieldi, mis lindudel on rohkem õigust kuuse otsa pesa seada – kullidel või varestel. Andres pooldas kulle ja põhimõtet „kel jõud, sel õigus” ning Indrek vareseid, sest neil oli juba varem pesa seal. Needsamad poiste arusaamad on kogu ühiskonnas sageli vaagimisel, kui selgitatakse kellegi õigust millelegi.

Niisiis on Tammsaare oma „Tões ja õiguses” esitanud meie oma kultuuriruumist lähtuva tänapäevalgi aktuaalse portree eutanaasiast ühes sellega kaasnevate oluliste ja raskete eetikaprobleemidega, mis ei ole üksi arutamiseks, vaid võivad otsejoones mõjutada inimeste käitumist hoopis teistes elusituatsioonides. Meie arvates ei piirdu Indreku ülalpool nimetatud probleemid ainult nõ tavainimeste ringiga, vaid pigem lisanduvad professionaalsele moraalsele koormusele, mis arstidel eutanaasia realiseerijatena taluda tuleks. Aktiivse eutanaasia Eestis lubatavuse küsimuses on käesoleva loo autorid eri meelt, kuid samas veendunud, et hoolimata arstliku tegevuse hoogsast teenustumisest, oleks surmaabi teenuse hind nii või teisiti meelevaldne ega peaks olema turumajanduslikult reguleeritav.

* Ilmunud ajakirjas *Lege Artis* 2007, nr 7, lk 36–37.